

Hrotkó Larissa (Óbuda)

Nyelvész, kultúratörténész, feminista kutató

A SVÁB POLGÁRI NŐIDEÁL MEGJELENÍTÉSE AZ APATINI BÁCSKAER ZEITUNG KÉPES VASÁRNAPI MELLÉKLETÉBEN A SZÁZADFORDULÓN

Női kutatásként jelen tanulmány a társadalmi nőellenességet helyezi a diskurzus középpontjába. A 19-20. századfordulói újságírás – így a Bácskaer Zeitung főszerkesztője is - ráértett erre a társadalmi fogyatékosra, ám a kellő tapasztalat hiányában még nem tudott következetes lenni. A századfordulói nőideál kritikus ábrázolásán kívül a szerzőnő kipróbálja azokat a módszereket, amelyek segítségével az újságírás termékeit felhasználhatjuk a kultúrakutatásban. Jelen konkrét esetben az irodalmi reflexió és a szöveg esztétikai-strukturális elemzése kerül előtérbe. A tanulmányt jellemzi a közvetlen reflexió, a formák, a ruhák és az érzelmek aprólékos, nőies leírása.

Az írás mindenekelőtt a német nyelvtudással rendelkező olvasók számára készült. A németül nem tudó olvasók a „Végjegyzetben” találják meg a hosszabb idézetek fordítását.

A gyenge nő és a férfi becsülete

1896. augusztusában megjelent „Bácskaer Zeitung” 1. évfolyamának 21. száma. „Die moderne Gesellschaft durchdring eine gewisse, gereizte Unruhe [...]”¹ – írt a vezércikk szerzője drámai hangnemben, és ez a bizonyos nyugtalanság magát a lapot is áthatotta. Az ideges légkört az újság rendkívüli zsúfoltsága tovább fokozta: sehol egy üres sarok, a lap csak úgy nyüzsgött a tömény soroktól. Amely hely még szabadon maradhatott volna, azt a hirdetésre használták fel.

Az újság egysoros elnevezéséhez az alatta olvasható tartalmi nyilatkozat is tartozott: *Apatin és Vidéke Közgazdasági, Művelődési és Társadalmi Hetiközlönye*, avagy a heti lapja (*Wochenblatt*), az újság német szinkrón szövege szerint. 1896-ban ugyanis az újság már szigorúan kétnyelvű volt, ami „Bácskaer” összetett lexémából is kitűnik. Többször is megnéztem, hogy az ékezett valóban ott áll-e az „a” fölött, hiszen a szó végén egy tipikus német szóképző látható. De nem volt tévedés: a magyar ékezet és a német szóképző megosztották egy más között a Bácsországot.

Ami az újság szövegét illeti, némelykor nehéz is volt eldönteni, hol végződött az eredeti szöveg és hol kezdődött a fordítás. Ugyanakkor mindkét szöveg fordulatai a mai nyelvi környezetben egyformán szokatlanak: részben mosolyognivalón naivak, részben bosszantóan érzélgősek is voltak. Talán csak a vezércikkek stílusa nem ütött el nagyon a mai politikai szövegektől, amiből megállapíthatjuk, hogy a modern politikai nyelv Magyarországon a 19-20. századfordulón alakulhatott ki.

Egyértelmű, hogy az újságírást a 20. század elején a férfiak művelték, amint az 1905-ben megjelent vasárnapi képes melléklet irodalmi műveit is többnyire a férfiak írták. Az 1905-1907. évi mellékletek között válogatva csak három női szerzőt találtam.

Vagyis a nőideálokat, amint minden erkölcsi normát és az utánzásra szánt szellemi-anyagi értéket a nők számára a férfiak írták elő. A nőideál mércéjét a férfikép határozta meg: az ideális nő mellett egy lovagias, végzetesen szenvedélyes, de természeténél fogva nemes lelkű férfi állt, akire egy nő mindenkor felnézhetett, és akinek vállára odahajhatta szépen fésült fejecskéjét.

Egy jellemző példát mutat az 1902. évi (akkoriban már a 7. évfolyam) lap 8. számában publikált olvasói levél az „Offener Sprechsaal” (Nyitott beszélő) című rubrikából. Egy bizonyos Martin Baßler hosszasan értekezett benne a férfi becsületről: abban az időben férfi csak az lehetett, aki sohasem hazudott. Még jó, hogy ez a norma mára elavult, különben a világ egyértelműen feminin lenne.

„Bácskaer Zeitung” 1902. évi 9. száma „Csarnok” rubrikájának közvetítésével bepillantást nyerhetünk a „Leányhűségbe”. Ez, bizony, ugyanolyan röpke, mint a pillangó élete. A lepkehasonlat talán nem is egészen véletlen, hiszen – az egyébként magyarul írt történetben – egy lányról van szó, akinek meghalt a kedvese. A leány siratta a halottat, „kit e földön nem helyettesíthet senki más” és esküdözött, hogy más férfire rá se néz többé. De lám: másnapra már egy másikkal sétált a réten, és a vidám kislepke ismét ott röpdösött a lány ölelő karjai fölött. O, ezek a haszontalan pillangók!

Az 1905. február 5-i újság már tartalmazza a vasárnapi „Illustriertes Sonntags-Blatt” mellékletet. Ez a nap a németül olvasni vágyók életében jó fordulatot vett: ugyanis az ekkor kezdődött folytatásos történet három hétre biztosította az izgalmat, amely a modern élethez már ugyanúgy hozzátartozott, mint maga az újságolvasás. Persze, előfordulhat, hogy az emberek mindig is vágytak az idegborzongásokra, amit egy-egy látvány – például egy kivégzés, vagy egy biztonságos távolságból megfigyelhető verekedés, esetleg egy távoli katasztrófa - az egyébként idegölően monoton emberi életben jelentett. Hát, ezek a vasárnapi újságtörténetek is jólesően messzi-földiek voltak, és ilyen módon sokkal érdekesebbek, mint a sarki szatócs nyereség vágyából elkövetett brutális meggyilkolása.

Történetünk Alsó-Olaszországban játszódott. A hősnő – a történet egzotikus helyszínéhez illően – egy keleties szépség volt. Lurita egy helyi legényhez ment feleségül, aki vad, durva és primitív volt. Ezt az utóbbit már talán nem is kellett volna mondanom, hiszen az első két jelző is elég ijesztő, de a jelzők bőségevel is megpróbálom érzékeltetni a szerző – egy bizonyos Woldemar Urban – érzelmi szintjét, illetve erotikus fantáziáját.

Lurita házassága, természetesen, hamarosan tönkre ment. Három gyermek születése után a férj számára az élet elviselhetetlenül unalmassá vált. Lurita szenvedett, de hősies türelemmel osztotta társnői sorsát, „die ihre Jugendfrische, ihre bestrickenden äußeren Reize mehr oder weniger rasch einbüßen.”ⁱⁱⁱ A férj unatkozott és egyre többet ivott, a végen elsikkasztotta a községi bolt pénzét, és hogy elkerülje a büntetést, megölte az éppen arra járó revizort. A helyi rendőrség hamarosan letartoztatta az elvetemült férfit, kinek egyetlen reménye a feleség hamis alibije lett volna. Közeledett a bírósági tárgyalás ideje, Lurita lelkiismereti furdalásokkal küzdött, még aludni sem tudott, hiszen hazudnia kellett gonosz férje miatt. A tárgyalás napján már kész lett volna a férje és kiskorú gyermekei kedvéért – „saját véérért” – hazudni, de végül is nem kellett – a férje ugyanis megoldotta számára a helyzetet és inkább egy másik halálos bűnt vállalt, megölve magát cellájában. Egy olyan férfi, akit már mindenki leírt, végeredményben morálisan felülkerekedett az amúgy erkölcsös nő fölé, aki hajlandó lett volna az igazság ellen vétkezni. A férfi ugyanis hosszabb töprengés nélkül feláldozta magát családjáért, illetve felesége lelki üdvéért.

Lurita története bizonyára üdítően felpezsgette a vasárnapi olvasást kedvelő bácskai németajkú hölgyek vérét. A hölgyek nagyon szerethették az olvasást, különben nem vágytak volna a szemet és a tüdőt egyaránt pusztító gót ólombetűkre.

Jutalmául a hűséges olvasásnők az újság minden mellékletében képeket és tanulságos kommentárokat is kaphattak. Lurita drámáján kívül az egyik újságban Dollman „Morgengruß“ (Reggeli üdvözet) című festményének 1896. évi másolatát csodálhatjuk meg.

A kép egy Biedermeier-fazonú szobát ábrázol, amelyben egy a berendezéshez tökéletesen illő fiatal hölgy tartózkodik. A hölgy a nyitott ablaknál ül - kezében egy mezei virágcsokorral. Egy lovagolni készülő, vagy éppen onnan visszatérő ifjú úr megállt az ablaknál, és – a kép kommentárja szerint - „Bewundernd schaut der „Freund ihrer Seele“ dem geschmackvollen Tun der zarten Finger zu.“ⁱⁱⁱ A kép – ugyancsak a kommentár szerint – tele van érzelmekkel, de ha engem kérdeznének, azt mondanám, hogy inkább a két alak ruháival van tele. Elképesztő, hogy valaki reggel korán ennyire elegáns legyen, holott az előző este – így a kommentár – még együtt szedték azt a virágot, amit az ifjú hölgy karcsú keze éppen formálni igyekezett. A kommentár még azt is tudni vélte, hogy a gavallér már meg akarta volna kapni a hölgy szívét, de nem... „Erst soll er bitten um die Gabe, die ihr Herz ihm doch schon zudedacht hat“.^{iv}

Nemcsak a sok ruha tűnik fel zavaróan a mai valóságot ismerő szemnek, de még az is, hogy a hölgy a képen már-már dundinak tűnt a mai szépségideál fogalmai tükrében.

„Az anyakönyvi kivonat”

„Bácskaer Zeitung” 1905. évi 15. számának vasárnapi mellékletében kezdődött a kimerítően hosszú és szövevényes folytatásos regény, amelynek címe „Der Geburtsschein“, azaz „Az anyakönyvi kivonat“ volt. Az újságban olvasható folytatásos regények ugyanazt a célt szolgálták, mint a mai „szappan-operák“, csak annak idején nem a nézettség, hanem az eladott példányok mennyisége számított. A századfordulói divatnak megfelelően a regény története egy befolyásos tőkés családról szólt, amelynek fészke, illetve székhelye Németországban volt. Baum családi bankház amerikai kapcsolatokkal, illetve tagokkal bővült a tragikus múltbeli események során, amikor a családfő egy pénzügyi válság idején kénytelen volt az Egyesült Államokba távozni. Útközben született meg Richard, a család idősebbik fia, kinek édesanyja néhány nappal fia születése után meghalt. Amerikában Baum ismét megnősült, második fiát George-nak hívták, aki tehát Richard féltestvére volt.

Két testvér nagyon különbözött egymástól. Talán azért, mert egyikük anyja német, a másiké amerikai volt. Az amerikai anya minden gondolata George édesfia körül forgott, a pénz kedvéért a nő minden ármánykodásra is képes volt, pedig George-tól az üzleti ambíciók nagyon messze álltak.

Richard felvállalta a családi üzlet folytatását, sőt a hirtelen bekövetkezett csődhelyzet következményeit is. Hiszen ereiben a német vér folyt, és ez őt eleve valahogy morálisan erősebbé, és végeredményben szimpatikussá tette. Ámbár neki is voltak hibái!

Mindkét testvér választott már élete párját. Richard felesége egy fiatal amerikai nő volt, akinek erkölcsi elképzelései kissé eltértek a német normától. Amikor megtudta, hogy a család súlyos anyagi helyzetbe került, megpróbálta rábeszélni férjét, hogy apjával és maradék pénzzel együtt meneküljön az országból – hiszen így szoktak cselekedni az amerikai bankárok is. Ám amikor Richard ezt a javaslatot elutasította, Sussi végig férje mellett állt és példát mutatott abban, hogyan tud viselkedni egy gyenge nő erkölcsileg erős férfi oldalán, ha a család megmentéséről van szó. A testi gyengésség és a lelki erő - ez volt az, ami megmentette a családot. Hiszen Richard is nagyon gyenge csecsemőként jött a világra, amiből ugyancsak bonyodalmak származtak. De Sussi-nak végül sikerült megfejteni az összekuszálódott szálakat, és összerakta a mozaikot.

Az ügy lényege egyébként a család amerikai öröksége volt, amely rögtön megmentethette volna a Baum bankházat a második anyagi csődtől, amelybe a regény bevezető oldalain sajnálatos módon belecsöppent. De a mentőövként érkezett örökség a családot inkább a végzetes bonyodalmakba sodorta. Richard – mostohaanyja ármánykodásának köszönhetően - csak abban az esetben juthatott volna az örökséghez, ha az amerikai mostohanagyapja halálakor már betöltötte a 30. életévét. Nos, Richard valóban már 30 éves volt a kérdéses időben, de a születési anyakivonatát édesapja többszörösen meghamisította. Többek között azért, hogy a fia megússza egy fiatalkori csínytevése miatt a svájci hatóság által kiszabott büntetést. Most, tehát, az egész hamisítást vissza kellett volna forgatni...

De ehhez a családnak még arra is rá kellett jönnie, miért és hova tűnt el az öreg Baum, akiről már-már azt hitték, hogy öngyilkos lett. A napilap ugyanis egy Baumhoz hasonló személy öngyilkosságáról írt, ami Svájcban történt. De vajon miért éppen Svájcban?

Eközben George mennyasszonyának családja is bekapcsolódott a történetbe. Sőt kiderült, hogy Hedwig Gundlach - egyébként egy fiatal színésznő és ugyancsak gyönyörű - egy olyan apa lánya volt, aki Baumékat még régebről – honnan? Svájcból, természetesen! - ismerte. A színésznő színésznőként viselkedett, vagyis meglehetősen nagyvilági tudott lenni, de otthon mégis egy rendes német nővé vedlett, és természetesen abszolút nem értett az üzleti dolgokhoz, ami jól kiolvashatóan a férfi domain-je volt. Viszont a nőnek hosszú és szép haja volt, amit éjszakára ki szokott bontani és hosszan fésülni. Friedrich Jakobsen – a folytatásos regény bámulatos memóriával rendelkező szerzője – a női haj fésülését valószínűleg rendkívül erotikusnak találta. Hedwig személyének leírása nagyjából ebből tevődött össze.

Amint már említettem, a történet helyes irányát - az öreg Baumot beleértve - Sussi találta meg (az újság 35. számában!), és a történet vége mégis jó lett, bármennyire is zavarosak voltak előtte az események, amelyeket főleg a férfiak folytonos utazásai tettek igazán

színessé. A férfiak szinte keresztül-kasul beutazták az egész Németországot és Svájcot, sőt a Hamburgi kikötőből hajóval Amerikába és vissza. Éppen a hajón történt, egyébként, a legelső hamisítás is, de ebbe a történetbe talán még sem kezdek bele.

Hogy mégis valahogy eljussak az elbeszélés végére, röviden elmondom, hogy az első csőd és amerikai menekülés során egy teljesen más hölgy rábeszélte az akkor éppen előzvegyült Baumot a legelső hamisításra, ami a gyengélkedő újszülött életét mentette meg. De a nők mindig csak az aktuális dolgokra tudnak gondolni, és nem gondoskodnak a jövőről. A férfiak pedig komoly szenvedések árán is elviselik az anyagi nehézségeket, a szégyent és egyéb megpróbáltatásokat, hogy az asszonyok nyugodtan ott üljenek a gyermekágyak mellett, vagy fészülködjenek éjszakára.

A történet kísérőjeként – részben annak ábrázolására - több kép szolgált, amit az újság a regény lapjait publikáló vasárnapi mellékletben helyezett. Az egyik kép az amerikai vonatrablást mutatta be. Az eset ijesztő lehetett: két hölgy – egyikük hátának finom ívelésével a néző felé - a vasúti kocsi padlóján térdel és könyörög a nagy kalapba és bőszárú (rendkívül díszes) cowboy nadrágba öltözött rablónak, hogy édesapjukat életben hagyja. Az idős úr – talán éppen egy bankár – tágra nyílt szemekkel és az infarktus minden más tünetével ott ült a széken, míg a rabló egy pisztolyt szegezett szívének. A másik rabló ez idő alatt egy másik jól öltözött úriembert gyilkolt ugyancsak egy félelmetes pisztollyal, amelynek torkolatából sűrű lőpor szállt. A kép kommentárja az olvasók okulására megírta – remélhetőleg nem az újságíró saját tapasztalata alapján - hogyan is szokott lezajlani egy ilyen esemény, amely Bácskában sohasem történhet meg.

A sorozat végére a bácskai hölgyek valószínűleg tökéletesen elveszítették a realitás érzékét, és dacára, hogy odahaza a bankárok nem naponta mentek csődbe, illetve menekültek az életveszélyes Amerikába, mélyen átéltek a bankár család megpróbáltatásait. Persze az igazi megpróbáltatás a hölgyek számára még hátra volt. Ugyanis a hosszú és gyönyörű hajtat talán nem mindenki

tudta azonnal előállítani.

Ami a távoli országok messzi tájait illeti, úgy ha nem is mindenki utazhatott oda, lassan az egzotikumot importálni is lehetett. Az újság 28. számának mellékletében egy kép látható, amely egy hölgyet, annak kiskorú leányát és a lányka japán nevelőnőjét ábrázolta. A kép alatt egy felirat: „Ein japanisches Kindermädchen im Berliner Tiergarten“ (Egy japán nevelőnő a berlini állatkertben). Be kell ismernem, hogy a japán nevelőnők tömeges bácskai behozataláról szóló adatokat az újságban nem találtam meg.

Az ideális nő nem ért a gazdasághoz, de horgászik

Hogyan egyeztethető össze egy durva vicc a női olvasók finom lelkületével? Vagyis hogy jelenthettek meg a vasárnapi mellékletben a női finomságon gúnyolódó képek és a népies beszédét utánzó szövegek, amikor ugyanaz az újság a közismert „K., K. und K.” azaz: Küche, Kinder und Kirche (konyha, gyerek, templom) területére korlátozta a nő családi és társadalmi tevékenységét és ezzel együtt a női tudat formálását?

A 26. számban egy „Missverständnis“ (Félreértés) című gúnyrajz látható, amelyet az olvasó hölgyek szerencsésükre nem is érthettek meg, mivel a konyhába csak szakácsnőjük ellenőrzésére jártak. A rajz egy kisasszonyt ábrázol, amint éppen egy parasztasszonnyal beszélget.

- A kisasszony: „Ist denn das nicht gefährlich, wenn die Schweine so nah bei der Wohnung sind?“^v
- Az asszony (egy kisgyerekekkel a karján): „Na. Bis jetzt ist no koane von de Säu krank wor'n.“^{vi}

Pár számmal korábban (1905/16) egy kisasszony – a vasárnapi viccek gyakori főszereplője – egy folyó partján beszélgetett a másik természetbaráttal. A hölgy egy hosszú szoknyát és egy magas nyakú, végig gombolt blúzt viselt. Minden korrekt és vasalt volt rajta, de kezében egy fonott kosarat és egy lepkehálót tartott. Úgy látszik, hogy egy igen emancipált, ám meglehetősen tudálékos hölgyről volt szó, aki egy angol (vagy skót) lord kinézésű horgászt próbált behálózni. Hiszen bármit is tesznek a hölgyek, csak azért teszik, hogy megnyerjék a férfiak tetszését. Ebben az esetben az igyekezet haszontalan volt, a horgász nem volt hajlandó bekapni a horgot.

De szerencsénkre nem minden nő járt porul, voltak sikeresen vadászó amazonok is. A 38. számban egy novella: „Eine Stimme aus dem Jenseits“ (Egy hang a túlvilágról). Abban a férj úgy kényeztette drága feleségét, hogy folyton csak kis hercegnőjének szólította. Születésnapjára egy fonográfot ajándékozta neki, hogy elszórakoztassa. A meglepetés sikerült, a hölgy nevetett, és a nevetése ezüstösen csilingelt, ami a férj szívére felüdítően

hatott. Ám a férfi majd nem elrontotta feleségének jó hangulatát, mert egy hangpróba gyanánt azt a mondatot rögzítette, amely később olyan sok fejfájást okozott a drága hölgynek: „Maradj hűséges hozzám!”

A férje hamarosan meghalt: egy villamos gázolta el az utcán. Mi csoda sorscsapás! Irma sokáig nem tudta, mit kezdjen életével, de aztán mégis férjhez ment. De a fonográf és az a túlvilági hangon rámondott figyelmeztetés sehogy sem ment ki Irma fejéből. Úgy érezte

magát, mint aki házasságot tört volna. A novella vége sajnós elveszett, így már nem tudhatjuk, hogy Irma talált-e boldogságot az új férj oldalán, vagy az is valamely elektromos készülék áldozatává vált.

A női olvasmány irodalmi hősnője, mint az erotikus vágyak tárgya

A „Bácskaer” vasárnapi mellékleteinek hősnői még egy krimi novellában is szexuális szerepet vállalnak fel. A férfi szereplők az irodalmi mű cselekményét valósítják meg, a női szereplők ezzel szemben egy dekoratív kísérőként egyrészt a szerzők erotikus

vágyait tárgyiasítják, másrészt kielégítik az olvasók ilyen irányú igényeit. Az újság 40. számában egy újabb novella - „Mit Vorbehalt”, azaz „Fenntartással” - jelent meg. A cím már arra utalt, hogy itt most ügyletekről és pénzről lesz szó. És valóban: Elli, egy kereskedelmi tanácsos leánya bajban volt. A birtokgazdálkodás nem ment úgy, ahogy szerette volna, és most már komoly pénzügyi nehézségek keletkeztek. Az a tény, hogy a szerző a hősnőjét az üzleti élet környezetébe tette, önmagában emancipációs törekvésnek is felfogható. Ám valójában ez csak a régi motívum új divatú feldolgozása volt. Hamar rájövünk, hogy a hősnő oldalán előbb-utóbb egy férfi jelenik meg, aki így, vagy úgy, de a mű valódi hőse lesz, és néhány oldalnyi bonyodalom után a nő az erős karokban találja magát. És így is lett. Nehéz helyzetében Elli tanácsot kért egy másik tanácsostól, aki szimpatikusan segített és elnyerte Elli teljes bizalmát. Ám a jogtanácsos csak azért segített, hogy a birtokot Herbert fia kezére átjátssza. Hiszen Elli számára mind ez csak egy szórakozás volt, Herbert pedig egy mesterművet alkothat a gazdaságból. Nos, az igazi férfi éppen jókor toppant be és utolsó percben mentette meg Ellit a gonosz intézőtől. Birtokkal együtt Elli is Herbert karjaiba esett. Többek között a következő szöveggel:

„Tränenfeucht hob sie die Augen zu ihm empor. Herbert... Herbert... ich... so nimm mich doch, wenn du mich lieb hast, Herbert!“ Da streckte er die Arme aus und zog sie an seine Brust.^{vii}

Emma Merk írózó az 1906-1910. évi „Bácskaer” vasárnapi mellékletekben kétszer fordult elő, és mindkét alkalommal egy-egy novellával. Az 1906. évi 2. számú „Bácskaer Zeitung” mellékletében Merk „Zweisternennächte” (Kétsillagos éjszakák) című írásával szórakoztatta az olvasókat. A novella hősnői történetének középpontjában egyetlen férfi állt, ami a szöveget harmonikussá és áttekinthetővé tette, a hangulatot pedig majdnem a „belső szobák” intimitásával töltötte meg. Három nő – három különböző sors, amely valamilyen módon mégis kiegészítette egymást. Talán azért, mert a szerző is egy nő volt, aki ilyen minőségben reflektált hősnőire.

Friderike – egy régi módi, tartózkodó sápadt szépség - szerelmes volt Dr. Hans Fetzerbe. Szonja – egy jól szituált, rámenős és látszólag önálló gondolkodású hölgy éppen bosszút akart állni a régi barátján. Ebből láthatjuk, hogy magatartása mégsem volt olyan modern. Frau Schmidt egy idősebb hölgy volt, aki Szonja anyjánál szolgált és egész végig titokzatoskodott. De egyszer fel kellett fednie titkát, hogy megmentse Hans-ot Szonja hálójából. Kiderült, hogy Frau Schmidt Dr. Fetzer szerencsétlen anyja volt. Ebben a nem éppen vonzó alakban az írózó – kissé bátortalanul ugyan – jelezte a nők szabadságvágyát, amelyről a francia és a magyar forradalmakat átélte Európa valahogy még mindig nem tudott semmit.

Frau Schmidt szülei nagyon szigorúan nevelték őt, szórakozásról szó sem lehetett. Ezt követte a házasság, amelybe kötelességtudásból ment bele. De egyszer úgy adódott, hogy egy művészi összejövetele beleszeretett egy festőbe, és vele szökött ki az életbe, amelyet eddig nem is látott. Pedig akkor már anya volt. Mi csoda szégyen és áruulás! Válás után férjhez ment a festőhöz... Ezen a helyen a történet számunkra véget ér, mert a következő újság melléklete, sajnos, elveszett.

Persze, Emma Merk sem sajnált festéket az intim szituációk kiszínesítésére. Friderike és Dr. Fetzer sétája közben a hölgy a hallgatásba és a melankóliába burkolódzott, tekintete halálosan szomorú volt, a szája körül fájdalmas vonások rajzolódtak ki. Búcsúzáskor „Friderike lány, karcsú keze olyan gyorsan bújt ki a férfi kezéből, mintha meg akart volna szökni.” Ám máskor az írózó sorai igen tárgyilagosan, jelentésszerűen szólnak. Szonja és Hans között, például, nem volt erotikus feszültség, ezért ezek a szavak nyugodtan fűződtek egymásra: „Sonja wunderte sich, dass Hans ihr nicht seinen Arm anbot, dass er so wortkarg und zerstreut neben ihr herschritt“.^{viii}

Tájékoztató: az 1910. évi 9. számú újság hozta nyilvánosságra Emma Merk második novelláját, amelynek hősnője ugyancsak ki akart törni hétköznapijainak kalitkájából. Ezért Helen, akit az író kemény, dacos ecsetvonásokkal ábrázolt, egyedül kelt útra és jelentkezett egy társas utazásra. Sajnos, Helen dacolása néha bosszantóan értelmetlen volt: ugyanis kitartott amellett, hogy egy nyilvánvaló szélhámos katonatiszt csak valamilyen különleges becsületbeli megfontolások miatt hagyta el! Remélem, hogy nem sok férfi olvassa most ezeket a sorokat, amelyek őket a női hiszékenység még intenzívebb kihasználására ösztönözhetik.

A női ábrázolás és az ezzel kapcsolatos félreértések szép példáját nyújtja az 1906. évi 40. számának 159. oldala, ahol Albert Ritzberger festményének másolatát láthatjuk. Ritzberger - Emma Merkhez hasonlóan - kortárművész volt. Képeit a pazar szépítések jellemezték. Talán ezért is Ritzberger gyakori témája a női szépség volt. „*Vor dem Spiegel*” (A tükör előtt) egy feltűzőt hajú fiatal nőt ábrázol, amint éppen fülébe teszi a fülbevalóját. A test – elsősorban a nő hátának íve! – a mai divatnál talán gömbölyűbb, de meghatóan üde, a jelenet és maga a nő valóban elragadó. Azonnal Tolsztoj Natasája jutott eszembe, amint a „Háború és Béke” egyik jelenetében a tükörrel beszélget, ráébredve nőiességére. Hogy mennyire fontos egy tükör a nő számára, megértette a kommentár írója is. Ámbár ehhez George Eliot versét kellett elolvasnia, amelyben az angol költő egy szegény lány egyetlen kincséről – egy darabka tükörről – írt. Mennyire kiábrándító mind ezek után, hogy a kommentáríró a nők tükörhöz való ragaszkodását végül is a hiúsággal magyarázta. Lehet, hogy a férfiak világában ez hiúság dolga, de a nőknél egészen más indítékokra vezethető vissza!

Emancipáció: pro és kontra. Az írók

Emma Merk Apatini „Bácskaer Zeitung” kortársa volt, hiszen 1854-ben született és 1925-ig élt. Abban a korban a német nyelv területén is megjelentek már a női írók, noha kétségtelen, hogy az egész Európában is csak kevesen voltak. „Bácskaer Zeitung” említette még Eliot angol költőt és Zelma Lagerlöf svéd írónt, aki 1858-ban született és az elsők közül Stockholmban végezte el tanári tanulmányait. Majd több éven át tanított, de párhuzamosan írt is. Az ismeretlenségből 1900-ban lépett elő, és a legköltőibb svéd íróként Németországban ugyancsak népszerű lett – így a kommentár az 1910. évi „Bácskaer Zeitung” 5. számának 19. oldaláról.

Az újság, egyébként, még 1908. szeptember 20-án, a 38. szám vezércikkében nyilvánította, hogy kész támogatni a női emancipációt. Igaz, ezt a cikk szerzője kissé másként értelmezte, mint a nőjogi harcosok. A „Frauen und Vermögenszustand” (A nők és a vagyon

állapota) című cikkben a szerző sajnálkozott, hogy a nőket nem tanítják, miként bánjanak a pénzzel. Merő tévedés gondolni – írt a cikk - hogy a nők képtelenek megtanulni a pénzügyet. Viszont milyen gyakran fordul elő, hogy a nőket kiforgatják elhunyt férjük fáradtságosan összehozott vagyonából: „Es ist daher die Pflicht eines jeden Gatten, seine Frau theilnehmen zu lassen an seinen Plänen und Interessen, seinen Unternehmungen, soweit die Finanzen der Familie in Betracht kommen, denn was nützt schließlich alles Zusammenscharren von Besitz, wenn derselbe durch die Unkenntnis der Frau wieder gefährdet wird?“^{ix}

A cikk végén a szerző hozzátette, hogy hasonlóképpen a felnőtt gyerekeket is meg kell tanítani a vagyon kezelésére.

Hát, most aztán helyben volnánk: úgy látszik, hogy a nők és a gyerekek egy közös társadalmi szintet képeznek, és még a tanulás által sem lesznek egyenlők a felnőtt férfiakkal, akiknek az a kötelességük, hogy tanítsák a tudatlanakat. Na, de így legalább nem tesznek nagy kárt abban, amit a férfiak alkotnak!

Úgy látszik, hogy a nők egyetemi tanulmányait 1908-ban még sokan egy furcsa és haszontalan újításnak tartották. A viccek őszintén, bár faragatlanul közvetítették a többség véleményét, mint például a 12. szám 48. oldalán található „Das letzte Mittel” című képes jelenet. A képen két úr látható egy kellemes vidéki környezetben: egyikük skót sapkában és stílszerű pipával, a másik egy fehér kalapban és egy széles szalaggal a dereka körül. Mindketten jóval túl vannak már a diákkoron, de öltözkük még fiatalosan hetyke:

- Das alte Fräulein Bleher, diese Kokette, fängt jetzt noch an zu studieren und die Universität zu besuchen? Wie kommt denn das?

- Ach, sie tut's ja nur, um zur akademischen Jugend angerechnet zu werden.^x

Egy kép a „Bácskaer” 33 számából: császári kereszt a Großglockner csúcsán (131. oldal). Egy nő – kezében a mózesi pásztorbottal – emelkedik a kereszthez. Két hegyi vezető segít a hölgynek, akit a biztosító kötél tart. A nő szoknyában, sőt kalapban és az arcot takaró fátyolban van. Merem remélni, hogy legalább a cipő a hegymászáshoz alkalmas lapos talpú volt. Hát – egy valóban figyelemre méltó teljesítmény ebben a ruházatban, ha arra gondolunk, hogy a hegy közel négyezer méter magas!

Ezzel szemben a képes vicc elbagatellizálja a nők természetjárását, talán éppen az öltözk miatt. Az „Immer Galant!“ (Mindig gáláns) című képecske ugyanannak a számnak 132. oldalán – a képen egy kis turistacsoport a hegyi ösvényen.

- A nő: Geben Sie acht, Herr Leutnant, dass Sie nicht abstürzen!

- A hadnagy: Aber Gnädigste! Mit solch einem Magnet zu meiner Rechten!^{xi}

Az úrilányok és a szakácsnők

Az előző vicchez talán nem is szükséges kommentárt fűzni. Ami pedig az egész újság emancipációs beállítottságát illeti, úgy az okosak és a műveltek az emancipációról beszéltek, de a társadalomban még nyoma sem volt a nemek társadalmi egyenjogúságának. A szappant és a tisztítószerket reklámozó hirdetések csak a takarító hölgyeket ábrázolták, mintha ezzel is azt akarták volna hirdetni, hogy a takarítás egy női kötelesség volt, van és lesz! (Például: 1908. augusztus 23-i 34. számú lap 6. oldalán).

A női egyenjogúságot bátoritanul kezdeményező újságban olyan viccek jelentek meg, amelyek szinte jóindulatúan is rögzítették a nők eltartott családi szerepét. „Bácskaer“ 1905. évi 47. számában a vicc szereplői:

- A feleség: Mit ajándékozzak neked születésnapodra?
- A férj: Legjobb, ha semmit. Az utolsó ajándékodat még nem fizettem ki.

1909. július 18-án a 29. számának 116. oldalán még egy vicc:

- Alma: Nem értem, hogy apa mitől olyan rosszkedvű mostanában?
- Emma: O, én pedig nagyon is jól értem. Az apa ugyanis megígérte, hogy vesz nekem egy új kalapot, ha egyszer jó kedve lesz.

A férfiak nemcsak a tevékenységi köröket, de a tartózkodás terét is előírták a nők számára. A nők mozgási terét az otthon képezte, és erről szólt az 1909. évi 15. számú lap 68. oldalán látható képes vicc. A képen ábrázolt vőlegény bosszankodik, hogy ismét elhagyta a kulcsát, erre a menyasszony: „Nun, tröste dich, bald gebrauchst du ja keinen mehr!” (Azzal vigasztáld magadat, hogy hamarosan nem lesz rá szükséged!)

Meglepő, hogy a polgári hölgyek gúnyos ábrázolásával szemben a cselédek, illetve az alsó társadalmi réteg képviselőnői egész „jó sajtót“ kaptak. Persze, egyesek hallgatóztak az ajtóknál, és szórakozás gyanánt fonográfra rögzítették az uraság veszekedését, mások örömet leltek a felebarátok szerencsétlenségében, de a természetesség megszépítette az erkölcstelen magatartást. Az 1909. évi 34. számának 131. oldalán található a „Schadenfreude“ (Káröröm) - Emil Schwabe festményének másolata. Egy öreg nő a festő által „életből kapott” jelenetének hősnője. A nő fejét kendőszerűen takarja a szorosan kötött, vékonyka haj, az arca tele van ráncokkal, a mintegy lelakatolt ajkak lezárják a fogatlan száját. De a szeme csupa élet és lendület. Egy újkori boszorkány, talán, de mindenesetre egy óriási különbség a vasárnapi

mellékletek eddigi női ábrázolásaihoz képest. Egyébként, az öregkor szemmel láthatóan önmagában sem volt kívánatos téma, az öreg nő már szinte tabunak, de legalábbis valami illetlenségnek számított. Valószínűleg innen származott az a mondás, amiben sok nő valamiért a pozitív tartalmakat tételezi fel, hogy a nők nem öregszenek. Pedig ez csak az öregnők társadalomból való kizárását, illetve a nő társadalmi szerepének szexualizálását jelenti.

Ugyanennek az újságnak 136. oldalán van egy vicc, amellyel be is fejezhetem a „Bácskaer Zeitung” női ábrázolásának áttekintését. A vicc

címe „Zarter Wink (Aus dem Liebesbrief einer Köchin)“, azaz: A finom intés (Egy szakácsnő szerelmi leveléből). Szakácsnőnk hűséges ábrázolása kedvéért a levelet teljes terjedelmében idézem, beleértve a benne található nyelvtani hibákat is: „Lieber Johann! Komme doch heute abend gleich bei mir. Ich erwarte Dir ganz bestimmt. Mit Gruss und Kuss ewig deine Minna.

Nachschrift. Der Fettfleck ist von einer grossen Braunschweiger Leberwurst.”^{xii}

A hölgy a képen előre élvezi a kedvesével való találkozást, és ez az öröm olyan testi, hogy már-már illetlen is, főleg, ha figyelembe vesszük a derék szakácsnő gazdag idomait. Talán csak ez az érzéki vonás köti össze a jókora darab kolbászt kezében tartó - képzeletben piros-pozsgás - szakácsnőt a „Bácskaer Zeitung” előkelőbb galériájába tartozó, ám nőiségük hasonló jegyeit magán viselő finom hölgyekkel. Nos, a „Bácskaer” férfiak szerették az idomokat, ezért a hölgyeknek – de legalábbis az újság által közvetített nőideáloknak - ehhez kellett alkalmazkodniuk!

A reflexiók

A „Bácskaer Zeitung” női ábrázolására - amint a 19-20. századra általában - jellemző volt a kritikátlan biodeterminizmus. Ez a nézet még ma is sokak tudatában él és tükröződik a társadalmi magatartásban.^{xiii} Eszerint a nő – természeténél fogva - az, aki szerethető, és aki hagyja magát szeretni, de nem rendelkezik az önálló kezdeményező ösztönrel. Vagyis a női természet olyan, hogy a férfi erotikus vágyainak, de ugyanakkor védelmi ösztönének is a tárgya legyen. A nő helye a család, a természetes környezete a „belső szoba”,^{xiv} az életállapota az anya-feleség. Hogy rendeltetését betöltse – hiszen a vasárnapi melléklet is publikált elbeszéléseket a boldogtalan házasságokról – a természet a nőt az ehhez szükséges jellemvonásokkal látta el, amelyek között a férfiak szerint a függés dominál. A nő lehetett

diszkrétén művelt is – a zene és a költészet terén elsősorban – de mérvadó, hogy elnéző és megértő, azaz házias legyen. A jó feleség nem veszi észre a férj esetleges kimaradásait, vagy gyakori baráti összejöveleteit, és – természetesen – sohasem jut eszébe egyedül szórakozni, vagy férjét elhagyni.

Be kell ismernem, hogy sok író eltanulta és átvette a 19-20. századfordulói férfi regényírók stílusát, és akár egy férfinév alatt is írhatott volna. A nőellenes társadalomban talán ez is volt a cél – elérni a tökéletes férfi szintjét. A „Bácskaer” újság mellékletében publikált művek olvasásakor mégis az a benyomásom alakult ki, hogy a részletekben, és főleg a nyelvi kifejezésekben a nők mégis „mások”.

Összehasonlítottam Erich Ebenstein „Der Hinkende“ (A sánta, 1908) című regény részleteit Jenny Limburg „Der Hausfreund“ (A házi barát, 1909) novellájának mondataival és megállapítottam, hogy a férfiíró számára a közlés a legfontosabb, ezért szövege lexikálisan inkább deklaratív. De a szöveg szintaktikai oldala nem felel meg ennek a szándéknak. Célszerűtlen, túlsúfolt és a hamisság képét közvetítő, például, az olyan mondat, mint: „Meine langjährige Gesellschafterin und Freundin, die mit mir drüber war, ahnte wohl, daß die Liebe in mein Herz eingezogen war, doch wusste sie nicht, wer der Betreffende sei.“^{xv}

Hogy a társalgónő a hölgy barátnője is, a mondatból nem érzékelhető, hiszen a „Freundin”(barátnő) előtt egy jelző sem áll, amiért a „Gesellschafterin” (társalkodónő) túlsúlyban maradt. Azzal a kifejezéssel, hogy „die Liebe in mein Herz eingezogen war” (a szerelem beköltözött a szívembe) az író talán a hölgy modorosságát akarta ábrázolni, és ez sikerült is. De a mondat vége túlságosan is higgad, így nem is illik egy finomkodó hölgyhöz. A mondat célszerűtlen, mert túl hosszú a rövid lényeg rögzítéséhez.

A szöveg „hangzása” (fonetikai kialakítása) még ennél is rosszabb. Például az olyan mondatrészletben, mint „wusste sie nicht, wer der Betreffende sei” kétszer ismétlődik a mondattanilag főpozícióban álló nehézkes labiális –w és hozzá még a főnév elején egy –b zárhang. „Sie” és „sei” együttes alkalmazása ugyancsak nem a legkellemesebb hangzású párosítás.^{xvi}

Ezzel szemben az író szinte a legnagyobb hangsúlyt arra fektetett, hogy megtalálja a mondanivalója megfelelő hangosítását. Az olyan fonetikai párosítások, mint „strich eifrig (mindkét szó utolsó betűje egyformán kiejthető), Kamm und Bürste (ritmikus kombináció), hellblondes Haar (a jelző és a jelendő szó ugyanazzal a betűvel, illetve hanggal kezdődik), aus gesundem, wohlgerundetem Gesicht (a főnév előtti szavak mindegyikében ismétlődik az –u), hellblaue Augen“ (-au diftong ismétlése) a szöveg olvasását is könnyebbé teszik, mivel kialakul egy bizonyos ritmus. A szem könnyedén siklik egyik szótömbtől a másikig, mert a

grafémák (betűk) fonetikailag összeilleszthetők. A mondatok meglehetősen rövidek és rendezettek, ami kitűnően illik a hős rendszeretetéhez. Az okhatározó *denn*-mondat a hosszabbra sikerült főmondattól történő különírása is egy ügyes trükk, amely tovább javít a dinamikán. A szókinszben elsősorban a szóképek kialakításához szükséges eszközök fordulnak elő, hiszen a nők vizuálisak.

Íme a ritmikus szövegminta az 1909. évi 14. számból: „Er stand vor dem Ankleidespiegel und strich eifrig mit Kamm und Bürste über sein hellblondes Haar. Aus dem gesunden, wohlgerundeten Gesicht blickten ein Paar hellblaue Augen zufrieden in die Welt. [...] Denn Benedikt Hummel war von peinlichem Ordnungssinn, sowohl in Bezug auf seine Person als auch in seinem Beruf. Diesem Ordnungssinn und einem eisernen Pflichteifer hatte er es zu danken, dass er schon mit fünfunddreißig Jahren wohlbestallter Kanzleivorstand der großen Wiener Versicherungsgesellschaft war.“^{xvii}

Végjegyzet:

ⁱA modern társadalmat valamiféle ingerült nyugtalanság hatja át (fordítás itt és a többi idézetnél – H. L.)

ⁱⁱ „akik viszonylag hamar elveszítik a friss fiatalságukat és az elbűvölő bájait

ⁱⁱⁱ Csodálattal figyelni „lelki barátja” finom ujjak ízléses munkáját.

^{iv} Előbb kérnie kell az ajándékot, amit a (leány) szíve amúgy már neki szánt.

^v Nem veszélyes, ha a sertések olyan közel vannak a lakáshoz?

^{vi} Nem. A disznótól eddig még senkinek sem lett baja.

^{vii} „Rá emelte könnytől nedves szeméit. Herbert...Herbert...én...hát, vegyél, ha szeretsz, Herbert”. Ekkor (a férfi) kinyújtotta karjait, és mellére szorította (a lányt).

^{viii} Szonja csodálkozott, hogy Hans nem kínálta fel karját, hogy ennyire szótlanul és szórakozottan lépkedett mellette.

^{ix} Ezért minden férj kötelessége, hogy feleségét beavassa terveibe, szándékaiba és vállalkozásaiba a családi pénzügyeket illetően, mert mi haszna van annak, ha összekaparjuk a vagyont, de a felesége tudatlansága ezt veszélybe sodorja.

^x - Mi? Az öreg Bleher kisasszony, ez a kokettáló hölgyike, most egyetemre akar járni? Hogy-hogy?

- Ah, csak azért teszi, hogy az egyetemi ifjúsághoz sorolják.

^{xi} - Vigyázzon hadnagy úr, hogy le ne zuhanjon!

- De kegyelmes kisasszony! Ilyen mágnessel a jobbomon?

^{xii} Kedves Johann! Gyere már ma este rögtön hozzám. Biztosan várlak. Üdvözlettel és csókkal Minnád. Utóirat: A zsírfolt egy nagy braunsvejsi májastól van.

^{xiii} A biodeterminista paradigmáról a női kutatásban olvasható például Klimenkova T. A. előadásában:

Клименкова Т. А. Переход от "женских исследований" к гендерному подходу. Возникновение научного сообщества. Материалы конференции "Гендерные исследования в России: проблемы взаимодействия и перспективы развития", МЦПИ. М., 1996. С. 16-22.

[Áttérés a „női kutatásról” a gender módszerhez. A tudományos egyesület létrejöttéről in: „Gender kutatás Oroszországban: az együttműködés problémái és a fejlődés perspektívái” című konferencia anyaga.]

^{xiv} Érdemes megnézni az 1909. február 28-i 9. számának mellékletét: Lányszoba-berendezés féhérlakozású fából „A hölgy a művészetben és a divatban” című kiállításról (34.old.). Az újság kommentárja szerint: „A női világ elragadó példája.” A szoba egy igazi boudoir: csupa selyemkárpit és törekeny dísz tárgy a rengeteg polcon.

^{xv} A szöveg fordítása ebben az esetben nem releváns, mivel a német szöveg sajátosságait elemzem.

^{xvi} A szövegmintát az 1908. évi 28. számának 109. oldaláról vettem.

^{xvii}A szöveg minta az 53. oldalról származik. Az olvasó szíves tájékoztatására közlöm a fordítás, ám figyelembe kell venni, hogy ez nem adhatja vissza az eredeti szöveg ritmikai struktúráit.

Ott állt az öltözőtükör előtt és buzgón húzgálta a fésűt, s a kezét a világosszőke haján. Egészséges, kerekded arcáról a világoskék szempár elégedetten tekintett ki a világra. Mert Benedikt Hummel kényesen szerette a rendet: úgy saját személye, mint szakmája vonatkozásában. Ennek a rendszeretnek és vas kötelességtudásnak köszönhetően harmincöt évével már egy nagy bécsi biztosítótársaság jól szituált irodavezetője volt.